

Вук Драшковић

VIA ROMANA

Вук Драшковић
VIA ROMANA

Издавач

НИД Компанија „Новости” ад
Трг Николе Пашића 7, Београд

Генерални директор и главни уредник
Манојло Вукотић

Извршни директор издавачке делатности
Александар Бацковић

Уредник

Миломир Краговић

Корице

Марко Марковић

Фотографија на корицама

Зоран Јовановић

Коректура

Слађана Ковчић

Слој

Никола Цветковић

ISBN: 978-86-7446-213-3

Тираж

30.000

Штампа

Књига комерц, Београд

Вук Драшковић

VIA

ROMANA

2012.

ЈАСЕНОВО

Ја сам ти, Мали, рођена за несрећу“ – рекла је.
Само сам за њу био Мали. Тако ме је прозвала у првом гимназије.

„Онда сам и ја рођен за несрећу“ – хтео сам да се нашалим и пружио јој шаку шумских јагода убраних на пропланку, у кланцу испод мог села Јасенова.

„Мајка говори да је шејтан у мени и да сам злослутница“ – уздахнула је. „И јесам, јесам...“

* * *

Пишем, а видим је и чујем. Како је знала шта ће бити?

Несрећа се није привукла као лопов, изненада и кришом. И њој, и мени, и нама свима, примицала се јавно, свакога дана и годинама, само што је она била невидљива, јер је на себи носила заводљиве хаљине једнакости, правде, братства и среће за све људе, народе и вере у једној држави, у којој сам рођен, које више нема, а звала се Југославија.

* * *

* *

*

Прогледао сам, проходао, проговорио и сударио се са животом и васионом у селу Јасеново, сакривеном од света и неба, а у центру самом несреће и људске патње. Далеко од сваког друма, којим су ишле војске и трговци, високо међу олујним брдима, у једној ували око речице Сушице, а никад није пресушивала, опкољено литицама и густим шумама, село је крило себе и личило на неку одметничку јазбину. Име је, изгледа, добило по огромним јасеновима, који су заклањали све те кућице и били искићени птичијим гнездима. Због дивље климе, ништа питомо није могло да се прими у Јасенову. Ни шљива, ни крушка, ни јабука, ни трешња. Расле су само дивљаке, како смо их звали, од којих су шкрипали и трнули зуби. И шумски лешници, шумске јагоде, дивље купине по трњацима, дивљи шипури и дрењине. Од пролећа до јесени, у висове око села, а често и у сеоске куће и јасенове, ударале су муње. Гинули су људи, гинуле су нам овце, коњи и говеда, а нама је, под јасеном иза куће, гром убио и пса. Из котлине око реке, боље рећи потока, свакога маја селили смо се из села на планинске пашњаке, далеко од села, усељавали у дрвене колибе и подизали торове за стоку поред њих. Аветињски мрачне ноћи, поготову кад би кишни облаци заклонили и месец и звезде, биле су заклон вуковима, медведима и лисицама, да се привуку до колиба и торова. Ја сам и громове и звери и све страхове од њих подносио лакше од зимске чамотиње, када би се људи и стока забарикадирали у куће и појате, заметени дубоким снегом

и огромним наметима, који би затрпавали и врата на кућама. Ужасе зиме преживљавао сам нарочито кад сам завршавао четири разреда основне школе у Јасенову и када сам следећа четири разреда морао да похађам у Сузници, до које се пешачило више од десет километара. Десет километара до школе и десет километара од школе, сваке године и сваке зиме.

Ту недођију је на посебан начин походила историја, а село ништа није записивало, него је памтило и живело у свом памћењу. Можда митском, можда нестварном, можда и погрешном и по људе у Јасенову штетном памћењу, али и једином за које су они знали.

* * *

Било је лето, а бака је, под старост, и преко лета остајала у кући у Јасенову. Око подне, тројица људи у црним униформама, са пушкама и под капима на којима је блештала црвена петокрака, поред наше куће провели су неког младића. Руке су му биле конопом везане на леђима, а око врата носио је воловски јарам и, крварећи из уста, узвикивао: „Ја сам Стаљинов во и народни издајник!“ Узео сам каменчић и затрчао се да гађам оне људе са пушкама и у црним оделима. Бака је потрчала за мном, а један од њих, кога сам погодио каменом, ухватио ме за уво, снажно га заврнуо и подигао ме увис. Ујео сам га за руку, а он ме је бацио на земљу и ђушнуо прашњавом чизмом. „Што бијеш ђецу, Бог те нагрдио!“ – викнула је бака, узела ме у наручје и однела у кућу. Верујем да је била 1950. година. Још су хапсили Стаљинове људе у Јасенову, а из затвора пуштали Стаљинове непријатеље. Међу њима и мог ујака Михаила.

Стигао је у Јасеново по првом мраку, не застајујући нигде и гледајући само у земљу. Мршав, погрљен и лица као креч, ушао је у своју кућу, стотињак корака изнад наше, и залупио врата за собом. Глас да се вратио из затвора пукао је Јасеновом и по катунима изван Јасенова.

– Вељко, јеси ли ти при себи – памтим мајчино чуђење. – Он је мој брат и ја морам да га обиђем.

– Он је издајник! – лупио је отац шаком о сто. – Слуга окупатора и народни непријатељ, па нека ти је стотину пута брат. Из ове куће у његову кућу се не може!

– У оној кући ја сам рођена. Не стидим се ни свог рођења, ни оне куће, ни свог брата. Само се стидим... – прекрати бес и узе ме за руку. – И Дамјан иде са мном, да види и упозна ујака. Дуже му је ујак на робији него што Дамјан има година.

– Стани, стани мало, Видосава – дрекну отац на мајку. – Кога се то стидиш? Заврши оно што си била заустила.

– Стидим се твоје памети! – одбруси она. – Мој брат није никога убио, осим ако је неког усташу. Да ли је мој брат због тога издајник? Или је издајник због тога што је, прије тебе и мене, препознао Стаљина? Зашто је, Вељко, мој брат издајник? Кога је он издао?

– Иди ће оћеш, али мој син неће са тобом – скочи отац са столице и оте ме од мајке.

– Оће, Бога ми! – помами се бака. – Идемо да га обиђемо, и Видосава и Дамјан и ја. Чик нас заустави... Буди човјек и пођи са нама. Теби је Михаило само добро у животу чинио.

Смркнул и покуњен, и мој отац оде са нама у посету. И сада, док истрзаним сећањима копам по свом

животу, тај долазак у кућу ујакову покреће у мени само тугу. Очекивали смо да ћемо тамо затећи многе комшије из Јасенова, али не затекосмо никога. Ујак Михаило, ујна Мара и њихови синови, обојица по десетак година старији од мене, седели су око великог стола у соби, неми и сломљени, као да је неко умро. Не знам јесу ли нам се обрадовали. Нико не рече ништа, само сви поуштајаше. Ујак се, ћутке, пољуби са сестром, мојом мајком, и са баком Василијом, а оцу пружи руку. Мене није ни приметио. Висок и повијен у леђима, упалих образа и проређене седе косе, унезверено се освртао око себе, и даље стојећи и не нудећи нас ни да седнемо. Тек тада ме опази.

– То ти је сестрић Дамјан – проговори ујна.

– Дођи свом ујаку – приђе ми он и ухвати ме мршавим и кошчатим длановима испод оба пазуха, ваљда у жељи да ме подигне и пољуби, али брзо одустаде од те жеље, јекну и седе.

– Кичму ти поломили, куку мени – рече мајка.

– Све су му поломили – хукну бака. – Боли ли те што, мој Михаило?

– Јок! – одговори он и закашља се.

Био је то неки чудан кашаљ, који се није смиривао ни од мајчиних благих удараца у ујакова леђа, ни кад отпи мало воде из лименог лончића испред њега.

– Жива јаја помијешана са медом, то ти је најбољи лијек – рече бака. – И не пуши толико, гром га спалио.

Он је ћутао, а ја сам, припијен уз баку, јео кришку хлеба премазану ујниним младим кајмаком. Отац започе да куцка прстима по столу, смишљајући да нешто пита или каже.

– Па, ево, како да ти кажем, Михаило, паметан си човјек... овај, све буде и прође... пуштен си, а то

је најважније. Није лако никоме, видиш и сам шта се ради... револуција је револуција, стално сијемо и просијавамо... како да ти речем, чистимо и радимо. Чистимо кукољ и пљеву, а радимо на све стране... ето, да знаш, сад ћемо у задругу, а градимо и школу у Јасенову.

– Маро, додај ми мало кисјелине – рече ујак ујни. – Колико ти је година? – спусти длан на моју главу.

– Сад ће четири.

– Још само мало, па ћеш поћи у школу.

– Не дају ми мајка и бака.

– Шта ти не дају?

– Оћу одмах у школу. Знам неке бројеве и доста слова.

– Није ти то паметно, Михаило – љутито ће отац. – Ја ти нешто рекох, а ти нећеш ни да чујеш... Оно тамо, на зиду, поред слике, јесу ли твоје старе гусле?

– Није оно слика, него наша крсна слава, Свети Алимпије – насмеја се ујна. – А гусле си нам, послвије женидбе, ти поклониио.

– Па реци му, кад неће са мном да прича, да не гуди по старом. Нека им длаку премаже воском или лојем, да занијеме. За његово добро, за ваше добро, ово вам говорим... Брзо, кад ућемо у задругу, забранићемо и крсне славе!

Ујак, ни тада, не рече ништа, нити подиже поглед са стола. Мене је зачудило зашто се ујна прекрстила, а мајка примакла столицу до брата и загрлила га.

– Моју славу нећете забранити! – дрекну бака.

– Морамо, тако је и у Русији! – одбруси отац.

– Турци су против славе, не петљај Русију са Турцима – разгалами се бака. – Проклети Стаљин и проклети Турци!

Ујак се осмехну, једва приметно, и захвали баки погледом. Поче да замотава нову цигарету, помери столицу, мало је искоси и окрену леђа мом оцу.

– Мени га нећеш окретати леђа – плану отац и устаде. – Једном кулак, вазда кулак – као да му припрети. – Ти си, а не ја, био у затвору, а изиграваш ми неког бега и силу! – изађе и тресну вратима.

* * *

Не прође дуго времена, стиже наредба да Јасеновчани угасе своје крсне славе и да све што имају, и њиве и стоку, уведу у задругу. Да ништа не буде ничије и да све буде свачије. Људи у црним кожним капутима дођоше у Јасеново и окупише сељаке баш испред наше куће.

– Нова фаза револуције захтијева нову свијест и нове људе – заглами један браќалија, а ја гурнух баку и упитах је шта је то фаза.

– Несвјесни елементи у нашој социјалистичкој домовини – подиже браќалија руку и запрети – опирау се изградњи комунизма и подмећу клипове у точкове наших кола... четнички и усташки непријатељ наставља своју издају, а неки недовољно свјесни чланови Партије моле се Богу и неће у задруге...

Хтедох да питам баку шта су то елементи, има ли клипова и у точковима наших воловских кола, хоће ли Партија да и њу подмлади, да и она постане нова, али тада бака хукну: „Тешко ти је нама“.

– Још док је трајала оружана фаза наше револуције, чули сте и дознали од наше славне Партије да нема Бога и да је религија опијум и оружје класних непријатеља и

народних издајника. Нема Бога, нема слава! – раскорачи се и спусти руку на раме мог оца који је стајао поред њега. – Друже Вељко, Партија рачуна на тебе и твоју кућу. Гаси славу и улази у задругу, за свијетли примјер свима у Јасенову!

– Не залијећи се, брко – повика моја бака. – Кућа није Вељкова, него моја. А слава је оних који су горе, иза брда, на гробљу. Иди, па питај њих! Они славили, ми од њих наслиједили.

Мене подиђоше трнци и најезих се од хладноће на летњој врућини. Како ће мртви да изађу из земље и да говоре? Ко ће их откопати? Јесу ли гладни? Имају ли и они пиштоље и пушке?

– Језик за зубе, реакцијо! – дрекну бркати.

– Није она реакција, друже Тодоре – рече отац. – Она је моја мајка.

– Срамота! – заврте главом друг Тодор. – Мајка члана Партије, а онако говори.

– Моју свијећу нећете гасити! – повика ујак Михаило. – Не дам крсно име, не дам имовину, не дам ништа што је моје, не дам... – прекиде га напад кашља.

– Ко је он? – упита Тодор мог оца, а он му, презнојавајући се пред погледима Јасеновчана, нешто објасни шапатом.

– Банда остаје банда! – опет друг Тодор подиже руку и запрети. – Теби је, изгледа, било мало затвора.

– Ево ти, друже Тодоре, моју партијску књижицу – проби се до бракајлије наш комшија Лука. – Не могу и нећу да слушам Стаљина!

– Шта рече? Шта то рече? – зину Тодор од чуђења.

– Рекох то што си чуо. Стаљин је оптужио Друга Тита и нашу Партију да нијесмо прави комунисти, да се

нијесмо одрекли вјере и приватног власништва, да не оснивамо социјалистичке задруге... за то нас је оптужио. Ви хапсите оне који су за Стаљина, а ође сте дошли да нас присиљавате да играмо како Стаљин свира... Нећу, не могу. Враћам партијску књижицу...

Тај збор се брзо заврши, а комшију Луку, сутрадан, одведе милиција. Никада га више нисмо видели. Отац и његов брат, мој стриц Ђорђе, жестоко се посвађаше. Стриц одби да угаси нашу славу, Светог Николу, пристаде да уђе у задругу, али напусти Партију. Свашта су говорили један другоме, псовали се и гуркали. Мајка их је растављала и преклињала да се не свађају, а ја сам се био заценоу од плача и нисам их ни слушао. Бака је галамила на обојицу, шакама се ударала у прса и псовала Партију и Стаљина. За који дан, отац и стриц више нису живели заједно. Ми смо се преселили у малу кућу са само једном собом, поплочаним ходником и огњиштем у ћошку ходника. Месецима након деобе, бежао сам у стричеву кућу, код баке, и спавао у њеном кревету.

Ово ружно сећање прати и памћење мени драгих задружних дана у Јасенову. Велика стада оваца, чобани и пси, крда говеда и коња, и сада су ми пред очима. Огромни торови, колибе крај торова, и у њима на полицама послагане дрвене карлице препуне млека прекривеног младим кајмаком. Мајка је била планинка у једној од колиба и често сам бивао са њом. Тај кајмак, о који сам се отимао пре задруге, јер се штедео и било га је мало, код мајке планинке, у задружној колиби, јео сам колико сам могао и желео. Увек, међутим, онда када бисмо у колиби били само нас двоје.

На чаирима, кад су кошени, колона косаца, све један иза другог. Уживао сам у фијуцима коса кроз траву,

у оној музици када би косци оштрили косе или када би их откивали. Отац није косио, него је ишао поред косаца и надгледао.

– Боље то и пажљивије, пола не покосиш... – рече отац једнога дана комшији Николи.

– Не може боље, Вељко – одговори он.

– Ти си међу првим косцима. Може боље, него нећеш, саботираш.

– Оћу ја, ама неће коса... не ваља коса, па нека је сто пута Титова.

– А чија је твоја што ти је код куће? – примаче му се отац, а остали косци окупише се око њих. – Да није Перова?

– Нека је таман и Перова, боља је од ове Титове.

– Повуци ријеч, скупо ће те коштати – повика отац и оте Николи косу из руке – Сједи и откуј је! – нареди.

Идућег лета неће бити задруге, у нашој сиротињској кући неће бити славе, ноћу нећу бежати до баке, опет ћу бити жељан младог кајмака, гром ће нам убити коња Зекана, ујак ће добити писмо и пакет из Канаде, од брата Божа, мог другог ујака, за кога сам тек тада чуо, али нећу сазнати ко је Перо чија је коса била боља од Титове. Тек у школи, иако ми то није рекао учитељ, нити сам прочитао у књигама, у Перу сам препознао краља Петра и разумео да се на оном чаиру нису препирали Вељко и Никола, него партизани и четници, нова Југославија и поражена Краљевина.

* * *

Не могу никада заборавити полазак у школу, тек озидану школу у Јасенову. Септембар, ведар дан, а сунце

приждило као усред лета. Мајка и бака ме окупаше, у обору под јасеном, и обукоше ме у ново и најбоље што су за тај свечани дан биле припремиле. Сивасте вунене чакшире, тесне и претесне, без ичег платненог испод њих, и некакву шарену кошуљу, дугачку и прешироку, па ми руке нису ни вириле из рукава. Некако заврнуше рукаве и кошуљу увукоше у онај оклоп грубе вуне, а чакшире, да ми не спадну, увезаше конопом. Дадоше ми и вунене чарапе и нове, сјајне, гумене опанке. „Што си ми лијеп, благо мени данас“, загледала ме је бака, а ја сам корачао као да сам без ногу и ударио у плач.

Учитељ Живко беше инвалид. Десно стопало било му је искошено према левом и ја сам се чудио што он не искрене и лево стопало, па хода нормално. На средини зида висила је слика човека у искићеној војничкој блузи и жутим ширитима, украшеној капи са звездом петокраком. *Маршал ФНРЈ Јосип Броз Тито*, прочитао сам испод слике. Иако сам у школу пошао са непуних шест година, знао сам сва слова и добро читао. Нас седамнаест, све мушкарци, поседасмо у дрвене клупе, а учитељ, храмљући, крену од једног до другог, сваког питајући колико му је година, како му је име и чији је. Био сам најмлађи, а Војкан најстарији. Имао је дванаест година. Готово трећина ђака првака, у тој првој школи у Јасенову, била је без оца. Изгинули у рату. Учитељ позва Војкана да изађе из клупе и стане испод Титове слике, лицем окренут ка разреду. Научи га да се укипи мирно, принесе десну песницу десној слепоочници и да узвикне: „За домовину, са Другом Титом, напријед!“ Ми смо, у ставу мирно, у један глас, одговарали: „Здраво, здраво, здраво!“ Тако ће нам почињати школски часови све четири године.

– Морате научити да правилно говорите – нареди нам учитељ већ на првом часу. – Исправно је „хоћу“, а не „оћу“, исправно је „гдје“, а не „ђе“, „дјед“, а не „ђед“...

Вунене оклопе на голим ногама носили смо сви у разреду, многи и подеране или закрпљене. Пред зиму, први пут видесмо, и у школи добисмо, бели хлеб и жути сир из конзерви, на којима је писало да је то поклон народа Америке. Штедео сам своје следовање и носио га кући. Гутао сам сваку реч учитеља Живка, памтио сваку страницу из књига, читао и памтио оно што је писало у *Борби*, новинама које би ми поклањао, када би их он прочитао.

– Није онако како си ме учила – рекох једнога дана баки. – Није Вук издао на Косову.

– Од кога си чуо тај кастиг? – зачуди се она.

– И није Милош Обилић убио дванаест хиљада Турака. Нико није издао, него су Турци били јачи и побиједили. Тако пише у једној књизи, а тако каже и учитељ.

– Ћути и не причај ту бруку више никоме – потегну ме она за уво.

* * *

Снијег се полако топио, кад ујак Михаило пројаха кроз Јасеново. Јахао је на свом дорату, насмејан и певушећи: „Стиже абер из Русије, Стаљину се чапра вије!“ Певушио је поред свих кућа, никог не гледајући и ништа друго не говорећи. На свој начин, прослављао је Стаљинову смрт. Мало иза тога, поред наше куће прођоше друг Тодор и још двојица. Ујака су дигли из постеље и одвукли га у подрум, крај великих буради, у којима

одавно није било вина. Увече, ујак испусти душу. Цело Јасеново слегло се на гробље. Нико није смео да оде до Сузнице, где је најближа црква, и зовне попа, а и да су га звали, не би смео да дође. Стајао сам поред самог гроба, уз мајку, забраћену у црно. Нико не рече ништа. Само Никола, који је на чаиру кудио Титову косу и жалио за Перовом, насу мало ракије у чашу, три се пута прекрсти и очита најкраћу молитву коју ћу чути у досадашњем свом животу: „Покој души крстауши, што се Богу представила и код Бога преселила“.

Бака ми умрије само неколико дана пред крај мог школовања у Јасенову. „Заспала у јаду, а осванула у рају“, рекла је моја мајка.

ТУРЦИ У ШКОЛИ

До Сузнице и школе у Сузници, из Јасенова се стиже низ кањон, на чије литице су се, по причама старијих Јасеновчана, пред вече пели ђаволи. Тај кланац нагло је избијао на пространи друм, који је кривудао поред питоме котлине са реком спорог тока и бистрих вирова. Друм је давно пробио Херцег Стјепан, као крак дубровачког трговачког пута, који се звао *Via Romana*. Њиме је, често, долазио до ледене воде, што је шикљала из утробе планине, извор је уоквирио каменим престолом, са уклесаним својим грбом, крстом и укрштеним мачевима. Пут су, касније, проширили Турци и продужили га до Мостара.

Први силазак на *Via Romana* памтим као сусрет са бајком. Метални стубови са кабловима за струју и дрвени, катраном умазани диреци спојени танким телефонским жицама, које су чудно зујале, вијугали су поред друма, а ми, ђаци, често смо засипани облацима прашине што се подизала иза аутобуса, камиона и аута. Ничег сличног у Јасенову није било. А у Сузници смо, првога дана, жмиркали од чуђења. У школи неколико учионица, на свим плафонима сијалице, велико двориште око школе, игралиште, стабла ораха, јабука, крушака и шљива, чесма и у школи и у дворишту. У

близини школе, зграда поште, а поред поште још већа зграда, са таблом изнад улазних врата, на којој је, ћирилицом и латиницом, писало: *Стијаница народне милиције*. Моје дивљење Сузници сенчила је завист, а зими и мржња. Имала је свега, а била је мања од Јасенова. Живела је у рају, како се мени причињавало, само због друма Херцег Стјепана. Да је он, као што није, пут окренуо према Јасенову, и да је, крај врела Зилкаве, озидао свој камени престо, не бих учио уз лампу, писма и пакети стизали би у нашу пошту, имали бисмо јасеновачку продавницу и народну милицију.

Веровало сам да се Сузница, и бајком о свом имену, умилела Херцег Стјепану. Давно, давно, гром у планини убио чобанина, а његова драгана, седам дана и ноћи, плакала поред њега, мртвога. Плакала, све док није издахнула и сузама напунила планину. У њеном подножју изби вода, бистра као сузе девојачке, и ледена као њена несрећа. Народ извору даде име Сузница, а то име доби и село крај извора.

Беше нас у разреду тридесет и двоје. Нас петоро из Јасенова, а остали из других села око Сузнице. Све мушкарци. Сиромашни сељаци тада су у продужетку школовања тражили будућу срећу само за своје синове, а нада женске деце везивана је за добру удају. У октобру, кад су нам од кора ораха били пожутели прсти, директор школе прекиде час и уведе двојицу нових дечака у нашу учионицу. Подрхтавале су панталоне на њима и држали су се за руке. Запеле би те панталоне за наше очи, све и да нису дрхтале, јер су биле од штофа, а не од вуне. Сви смо их желели, а нико их није имао.

– Ово су, дјецо, ваши нови другови – рече директор.
– Болест их спријечила да се упишу прошлог мјесеца,

кад и ви, али ће то они да надокнаде... Ово је Тахир, а ово је Сејдо – представи их.

– Турци! – најезих се од нечега. Од страха или сећања на детиње страхове од Турака и усташа, од бакиних клетви и вечерњих прича у Јасенову после гусларских песама, које је најпотресније певала моја мајка? Ни данас не знам. Није било гусала без Турака и усташа, а и усташе су били Турци. Није било посела у Јасенову без истог плача жена и њихових клетви, и кад Турци, на Косову, убијају Лазара, и кад Турци пуне јаме по Херцеговини, у страшном рату који тек што је био протутњао. Време је полако прекривало и јаме и ране, гласно се славило братство и јединство. Стаљина није било, из затвора су се вратили његови, Друг Тито је посетио Русију, и опет смо сви могли да је, јавно, зовемо својом мајком, а бакином смрћу умрло је и сећање на мог стрица Станка, који је био у четницима, а убиле су га усташе. Са Турцима се нисмо сретали, јер их у Јасенову и том читавом крају није ни било, па смо замишљали да изгледају као онај Црни Арапин из народне песме.

Одједном, као да је гром ударио у школу и учионицу, испред мене и мојих другова стајали су Турци, прави и живи Турци. Обојица плавих очију и косе боје зреле ражи, збуњени, уплашени, а у господским панталонама, које смо сањали.

– Ваши нови другови помијешаће се са вама – рече директор. – Боље је да се помијешају са вама, него да сеједе заједно... Је ли тако? – помилова Сејда по глави.

Сејда седе поред „издајника“ Милимира, јединог у разреду који је навијао за *Партизан* а не за *Звезду*, а Тахир западе мене.